

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

SLOVENSKI JUDJE: ZGODOVINA IN HOLOKAVST III. Razprave in članki z znanstvenih srečanj Šoa-Spominjamo se 2013/2014 – Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, Maribor 2014, 161 str.

Slovensko zgodovinopisje je bogatejše za zbornik razprav in člankov udeležencev znanstvenega srečanja Šoa – *Spominjamo se*, ki jih ob mednarodnem dnevu spomina na žrtve holokavsta organizira mariborski Center judovske kulturne dediščine Sinagoga. Gre za že tretjo tovrstno publikacijo, ki prinaša različne vsebine, povezane z usodami slovenskih Judov med drugo svetovno vojno in s prizadevanji za oživitev in predvsem ohranitev zgodovinskega spomina na slovensko judovsko skupnost. Ta je bila v tragediji holokavsta med drugo svetovno vojno povsem zdesetkana in skoraj v celoti uničena, od nje so do danes ostali le še ostanki ostankov. Holokavst je najbolj prizadel prekmurske Jude, ki so bili leta 1944 v veliki večini odpeljani v koncentracijsko taborišče Auschwitz-Birkenau in tam umorjeni. Pričujoči zbornik je zanimiv tudi zaradi nekaterih novih pogledov na učenje o holokavstu in zaradi prispevka o praktičnih izkušnjah, ki so si jih nekateri učitelji v minulih letih že pridobili. Publikacijo bogati fotografsko in dokumentarno gradivo, dodana sta

seznam slik in obsežna bibliografija. Naslovnico tretjega zbornika *slovenski Judje: Zgodovina in holokavst* krasi podoba spomenika *Pozabljeni kovček* na železniški postaji v Murski Soboti. Predgovor je prispeval **prof. dr. Borut Holcman** s Pravne fakultete Univerze v Mariboru. Med drugim je poudaril, da je »/.../ holokavst, hudodelstvo brez primere, je edinstven v odnosu do Judovskega vprašanja, ni ga mogoče primerjati s pogromi proti ostalim, omenjenim pogromom. Je skladen z razumevanjem Judovskega položaja, principi holokavsta, ki jih je mogoče zaslediti v omenjenih primerih, pa so posledica razumevanja človeške moči in iz nje izhajajoče oblasti. Oblast je sposobna deklaracij in normiranja, kar pa v sedanjem času ne zadošča več. Nov političen princip, nov pravni red na zemlji, je lahko le posledica spoštovanja človekovega dostojanstva, vse ostalo je samo opravičevanje lastne nadutosti in vodi in je lahko vzvod tiranije, le-to pa lahko vodi v ponoven holokavst. S sprejemanjem deklaracij in norm prelagamo svojo odgovornost na norme, se za njimi skrivamo, človeško dostojanstvo pa zahteva odnos in sprejemanje odgovornosti (Arendt, 1973).«

Roman Mirnik obširno predstavlja mariborskega judovskega podjetnika Franza Mautnerja, ki se je rodil 28. aprila 1895 v judovski družini na Dunaju. Mesto je bilo tedaj ne le

svetovljansko velemesto, temveč tudi velemesto z bogato judovsko tradicijo. Njegov oče je bil Gottlieb, mati pa Olga, rojena Heller. Imel je tudi tri sestre, in sicer Trude, Edith in Liese. Leta 1931 se je z družino priselil v Maribor in v času pred vojno je družina dobila tudi jugoslovansko državljanstvo. Tik pred vojno leta 1941 je Mautner z družino pobegnil v ZDA, nemški okupator pa je njegovo gospodarsko družbo Mariborska tekstilna tvornica zaplenil. Po vojni je bil Mautner obsojen na vojaškem sodišču v Mariboru. V ZDA, kjer je živel do konca življenja, je postal uspešen poslovnež. **Mag. Klemen Brvar** piše o Judih v delovnih enotah madžarske vojske in med drugim poudarja, da je minilo sedem desetletij, odkar se je madžarska različica antisemitizma zlila z nemško ter tragično in nepovratno zaznamovala največjo judovsko skupnost na slovenskem ozemlju – po podatkih popisa Judov Dravske banovine iz leta 1937 je prekmurska skupnost štela 417 pripadnikov. Njihova usoda je le poglavje širšega madžarskega konteksta z bistveno višjim številom žrtev. Do zbiranja v getih in deportacij madžarskih Judov v uničevalna taborišča (večinoma v Auschwitz) je prišlo dokaj pozno, spomladi 1944, ko je bilo že jasno, da bo Nemčija vojno izgubila. Hitrost in temeljitost tako imenovane *Aktion Ungarn*, ki jo je pripravil in vodil Adolf Eichmann, je prav zaradi bližajočega se nemškega poraza še toliko bolj srhljiva, saj je bila Madžarska in z njo Prekmurje do marca 1944 za Jude precej varna oaza. **Mag. Renato Podbersič**, ki se veliko ukvarja z medvojno in povojno usodo Judov na Goriškem in Tržaškem, pi-

še o 150-letnem delovanju judovskih podjetnikov in trgovcev iz goriške judovske skupnosti, ki so svoj poslovni uspeh iskali v Ajdovščini, trgu sredi Vipavske doline. V tem naselju ob deželni mejni reki Hubelj na vzhodu Goriške dežele je leta 1761 Jacob Valmarin začel s svilogojsko dejavnostjo in trgovanjem. Goriške deželne oblasti so mu kljub tradicionalnim predsodkom do Judov dovolile prosto delovanje, njegovo podjetnost sta nadaljevali judovski družini Pincherle in Bolaffio iz Gorice. Zlasti slednja je pustila pomemben pečat v Ajdovščini, in sicer v gospodarskem političnem in kulturnem smislu. Med večinskim katoliškim prebivalstvom so nemočno živeli in uživali velik ugled. Oče Giuseppe/Jožef in sin Giacomo/Jakob Bolaffio sta dejavno sodelovala v ajdovskem gospodarskem, političnem in kulturnem življenju, v verskem pogledu pa so ostajali povezani z judovsko skupnostjo v Gorici. V Ajdovščini so vztrajali do odhoda v Gorico leta 1911. **Dr. Marjan Toš** v publikaciji celovito predstavlja slovensko pravičnico med narodi Zoro Pičulin iz Ljubljane. Zora Pičulin, zavedna Primorka, rojena 1. 1. 1911 v Solkanu, je pred izbruhom druge svetovne vojne živela in delala kot babica in poklicna varuška v Ljubljani. Veljala je za zelo prijazno in urejeno gospo, dobrega srca in prijaznega značaja. Ob aprilski okupaciji Kraljevine Jugoslavije je bivala v Makedoniji, kamor jo je povabila družina Gatenjo iz Skopja. Ko so bolgarske okupacijske oblasti spomladi 1943 izvedle množične deportacije makedonskih Judov v koncentracijsko taborišče Treblinka, je Pičulinovi uspelo rešiti malega Šaula Gatenjo iz

Skopja, rojenega leta 1941. Mali Šaul je pred aretacijami in deportacijami zbolel in je bil premeščen v bolnišnico, kjer je zanj skrbela varuška Zora Pičulin. Po spletu okoliščin ga je rešila iz bolnišnice in je kot edini član družine Gatenjo preživel vojno. Za pravičnico med narodi je bila razglašena leta 1975, ko je v spominskem kompleksu Yad Vashema zasadila drevo. Po vojni je živela v Ljubljani, kjer je 2. 6. 1998 umrla. Pokopana je na ljubljanskem pokopališču *Žale*. Tudi v tretjem zborniku je objavljen prispevek o genocidu nad Romi in Sinti, ki ga je prispevala **dr. Vera Klopčič**. S podobami Romov kot asocialnih posameznikov, kriminalcev in družbenih parazitov, katerih negativne lastnosti, zlasti nagnjenost h kriminalu so genetsko pogojene, trdovratne in nespremenljive, so oblasti spretno manipulirale in jih skozi zgodovino ves čas izkoriščale za izključevanje in segregacijo Romov. Izključno povezovanje Romov z nomadskim načinom življenja je med prebivalstvom ustvarjalo podobo Romov kot večnih tujcev, ki so že zaradi svojega načina življenja nevarni za družbo. Med 2. svetovno vojno so zlasti v državah z nacističnimi in fašističnimi režimi – in v tistih državah, ki so pristopile ali sodelovale s trojnim paktom – ponovno zaživel pred sodki do Romov in okrepile so se obtožbe, da so nevarni prenašalci nalezljivih bolezni, da so grožnja zdravju naroda, da so brezdelneži in tatovi. V različnih okoljih so oblasti načrtno izkoristile negativne stereotipe o Ciganih/Romih in dodatno spodbujale nezaupanje večinskega prebivalstva do Romov z negovanjem predstave kot o skupini s prirojeno nagnjenostjo h kriminalu.

Tako so opravičevale ukrepe pregona in oslabile odzivnost prebivalcev na trpljenje romskih žrtev.

Dr. Boris M. Gombač je na osnovi referata napisal znanstveni članek z naslovom *Risbe in pričevanje otrok iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji* (1942–1943). Razprava govori o interniranju slovenskih otrok v italijanska koncentracijska taborišča. Tema slovenskega interniranja je ena izmed tem, ki slovensko zgodovino polnopravno vključuje v evropsko. Uspeh je bil tudi, da so nekateri organizatorji za obeležje dneva spomina na holokavst izbrali temo interniranja slovenskih otrok v italijanska koncentracijska taborišča v programe spominjanja na ta genocid. Uspešnost tega projekta dokazuje še obuditev osnove radovednosti za ta pojav. Avtor osnovo svojega članka črpa iz kronologije slovensko-italijanske razstave *Ko je umrl moj oče*, ki govori o interniranju slovenskih otrok v italijanska koncentracijska taborišča. Glavna cilja razstave sta bila prepoznavanje in širjenje tega pojava. **Dr. Oto Luthar** je strnil zanimiva razmišljanja in nekoliko drugačne poglede na holokavst v tehtnem prispevku z naslovom *Podobe groze – Govorica najmlajših žrtev holokavsta med zgodovino in literaturo*. V svojem prispevku izpostavlja pomen literature za ohranitev spomina na preteklo dogajanje nasploh in spomina na holokavst posebej. Pri tem se opira na klasična literarna dela in na stripovske upodobitve. Med njimi je izbral dela (*Dnevnik Ane Frank, Maus, Berlin in Odkritje oz. iskanje ...*), ki posredno in neposredno tematizirajo spomin najmlajših judovskih žrtev fašizma in nacizma.

Alenka Markov, visoka uradnica v sektorju za človekove pravice slovenskega Ministrstva za zunanje zadeve je v zborniku predstavila uspešen projekt *Neznane sledi*. Ministrstvo za zunanje zadeve je v letu 2013 v sodelovanju z Ministrstvom za izobraževanje, znanost in šport, Zavodom RS za šolstvo in nekaterimi vodilnimi raziskovalci na področju holokavsta v Sloveniji izvedlo projekt ozaveščanja o holokavstu. »Pri načrtovanju projekta smo izhajali smo iz zavez, ki jih je prineslo članstvo v Mednarodni zvezi za spomin na holokavst leta 2011. V nekajletnem procesu včlanjevanja v to organizacijo, ki združuje 31 držav v aktivnostih, posvečenih izobraževanju, proučevanju in ohranjanju spomina na holokavst, je bil med drugim velik poudarek na šolskemu učnemu načrtu in obravnavi tematike holokavsta v njem. Želeli smo si izoblikovati sliko, s kakšnim poznavanjem holokavsta slovenska mladina zapušča osnovnošolske klopi in kje je prostor za dodatne napore pri poučevanju le-tega,« je zapisala Alenka Markov. **Mag. Franc Kuzmič** piše o poučevanju o holokavstu. V prispevku poskuša podrobneje spregovoriti o poučevanju o holokavstu v Sloveniji. Beseda *holokavst* je grška, in sicer holókaustos (hólos 'celota' in kaustós 'zažgan'), to pa dobesedno pomeni popolnoma sežgano oziroma pomenko žrtev ali daritev, sežgana na ognju. Besedo so od šestdesetih let prejšnjega

stoletja uporabljali v pomenu genocida nad Judi v drugi svetovni vojni. K prepoznavnosti je najbolj prispevala leta 1978 predvajana igrana ameriška televizijska serija o usodi sicer izmišljene nemške judovske družine. Pozneje so to serijo predvajali tudi v številnih evropskih televizijskih hišah. Besedo prav tako uporablja spominski muzej Yad Vashem v Izraelu. Toda z judovskega vidika je bolj ustrezna beseda šoa, ki je v uporabi v današnjem pomenu že od druge svetovne vojne. Tudi v slovenščini vse pogosteje nadomešča besedo holokavst. **Marjetka Berlič** zaključuje zadnje poglavje zbornika z razpravo o učenju o holokavstu na Osnovni šoli Draga Kobala v Mariboru. V zanimivem prispevku med drugim poudarja, »/.../ da cilji dela izhajajo iz posodobljenih učnih načrtov za pouk predmetov zgodovina ter domovinska in državljanska kultura in etika: vseživljenjsko izobraževanje, posameznikov položaj in vloge v najrazličnejših skupnostih, človekove in otrokove pravice, obsodba zločinov proti človeštvu, holokavst ter druge oblike množičnega kršenja človekovih pravic«. OŠ Draga Kobala že nekaj let izjemno uspešno sodeluje z mariborsko Sinagogo in drugimi ustanovami pri organizaciji različnih projektov ob mednarodnem dnevu spomina na žrtve hlokavsta in se lahko pohvali z izvrstnimi izkušnjami.

Marjan Toš